

УДК 330.341.1: 338.439

В.В. Рябенко, кандидат економічних наук, НУХТ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Досліджено багаторівневу ієрархічну систему факторів, яка визначає особливості формування потенціалу підприємств харчової промисловості. Визначено макроекономічні, ринкові, міжгалузеві, галузеві та індивідуальні фактори впливу на формування потенційних можливостей розвитку харчових підприємств.

***Ключові слова:** потенціал підприємства, ієрархічна система факторів, особливості формування потенціалу.*

Вступ. Харчова промисловість як сукупність підприємств, цехів, виробництв, що виробляють продукти харчування, відіграє особливу роль у розвитку продуктивних сил кожної країни. Це зумовлено не тільки значущістю продуктів харчування, а й тим, що харчова промисловість у процесі виробництва специфічно поєднує природні, кліматичні, економічні, геополітичні, географічні, соціальні та екологічні умови кожної країни, вирішально впливає на спеціалізацію окремих країн і регіонів, на формування ефективних структур господарства країни, агропромислових та промислових комплексів тощо.

У зв'язку з цим формування потенціалу підприємств продовольчого комплексу країни повинен відбуватися одночасно з забезпеченням належного фінансово-економічного стану підприємств, оптимізацією виробничих потужностей, оновленням обладнання, покращенням кадрового складу та запровадженням ефективного управління.

Проблемам дослідження особливостей діяльності підприємств харчової промисловості України в сучасних умовах присвячені наукові праці багатьох вітчизняних вчених, серед яких Березін О.В., Буркінський Б.В. Данилишин

Б.В., Дейнеко Л.В., Крисанов Д.Ф., Мостенська Т.Л., Сичевський М.П., Страшинська Л.В. та ін. Однак в їх роботах розглядаються в основному особливості розвитку харчової промисловості як галузі або природно-ресурсний потенціал продовольчого комплексу країни. При цьому незначна увага приділяється питанням формування потенціалу підприємств харчової промисловості як основи результативності функціонування всієї галузі.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування особливостей формування потенціалу підприємств харчової промисловості, враховуючу визначальну роль галузі для національної економіки. З цією метою необхідно визначити роль державних органів та безпосередньо підприємств харчової промисловості у формуванні їх потенціалу.

Результати. Проблема формування потенціалу підприємств харчової промисловості повинна вирішуватися на всіх рівнях управління: державному, галузевому, територіальному, на рівні окремих підприємств. Тому сукупність факторів, що впливають на формування потенціалу підприємств харчової промисловості, має багаторівневу ієрархічну структуру, яка включає макроекономічні, ринкові, галузеві, міжгалузеві, територіальні та індивідуальні чинники впливу.

До макроекономічних факторів належать: правове середовище функціонування підприємств харчової промисловості; державна політика в сфері забезпечення продовольчої безпеки країни; основні демографічні показники; діяльність держави в сфері забезпечення якості і безпечності харчової продукції; тенденції в сфері наукового та техніко-технологічного забезпечення виробництва; структурно-галузева політика в продовольчому комплексі; інвестиційна політика держави, спрямована на створення підприємствам харчової промисловості необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення виробництва; амортизаційна політика; політика інституційних перетворень в АПК; цінова політика, спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами продовольчого ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації продовольчих

продуктів, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін на сільськогосподарську сировину та харчові продукти; антимонопольно-конкурентна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності підприємств харчової промисловості, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки; податкова, грошово-кредитна і валютна політика, спрямована на стимулювання виробництва суспільно необхідної харчової продукції, забезпечення необхідним обсягом грошових коштів та кредитних ресурсів, встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют для стимулювання експорту, підтримки вітчизняних виробників та забезпечення стабільності макроекономічної ситуації; зовнішньоекономічна політика, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку продовольства і вітчизняних товаровиробників харчових продуктів; екологічна політика, що забезпечує раціональне використання та повноцінне відтворення природних ресурсів, що використовуються у виробництві продовольства, створення безпечних умов життєдіяльності населення в процесі споживання харчових продуктів; соціально-економічна політика спрямовується на захист прав споживачів, політику заробітної плати і доходів населення, політику зайнятості, політику соціального захисту та соціального забезпечення; соціокультурні фактори (традиції, звичаї, культура та структура споживання харчових продуктів, відмінності у споживанні продовольчих товарів в розрізі соціально-економічних класів та соціальних груп).

До ринкових факторів відносять наступні: кон'юнктура на світових ринках продовольства; дефіцит продовольства на світових ринках; рівень конкуренції на світових ринках харчової продукції; політика протекціоналізму

на риках харчових продуктів в країнах-імпортерах; характер конкурентних відносин на внутрішньому ринку харчової продукції; кон'юнктура на внутрішньому ринку продовольства, особливості формування попиту та пропозиції; місткість ринку продуктів харчування в країні та окремих її регіонах, включаючи науково обґрунтовані норми їх споживання, попит на них, їх пропозицію, рівень цін, загальну кон'юнктуру, доходи населення, експорт та імпорт продовольчих продуктів; значний вплив на формування ринкової рівноваги природних факторів; необхідність широкого використання державного регулювання забезпечення ринкової рівноваги; необхідність формування та розвитку стабільного аграрного ринку; наявність значної кількості посередників в продуктовому ланцюгу між виробниками харчової продукції і її споживачами; рівень розвитку ринкової інфраструктури, передусім систем транспорту, зв'язку, збуту товарів, створення мережі підприємств оптової і роздрібної торгівлі продовольчими товарами, торговельних представництв, оптових складів, виставкових залів; формування системи моніторингу ринку продовольчих товарів, застосування механізмів регулювання та прогнозування ринків стратегічно важливих видів продовольства, запровадження постійного аналізу структури соціально важливих ринків, проведення контролю за формуванням цін на продовольчих ринках на засадах конкуренції; прогнозованість динаміки попиту і пропозиції на харчову продукцію, що випускається; ціна на продукти харчування характеризується такою величиною, яка рідко потребує повного циклу процесу прийняття рішення про покупку, та змінюється в широких межах в залежності від сезону; більшість харчових продуктів відносяться до товарів нееластичного попиту; удосконалення системи захисту прав споживачів та контролю за недопущенням на споживчий ринок товарів, які становлять небезпеку для життя та здоров'я населення; захист внутрішнього ринку продовольчих товарів шляхом удосконалення механізмів нетарифного регулювання імпорту товарів.

Галузеві фактори визначаються наступними положеннями: соціальна значущість продукції, що виробляється на підприємствах харчової

промисловості, яка задовольняє першочергові потреби людей; при низькому рівні доходів населення харчові продукти займають найбільшу питому вагу в їх структурі споживання; визначення суспільних потреб у продукції харчової промисловості на основі використання науково обґрунтованих фізіологічних норм її споживання в розрахунку на душу населення, а також на основі обґрунтування продовольчого кошика у розрахунку на одну особу і обчислення загальної калорійності необхідного середньодобового споживання харчових продуктів; харчова промисловість специфічно поєднуються природні, кліматичні, економічні, геополітичні, соціальні та екологічні умови кожної країни; харчова промисловість за техніко-економічними показниками відноситься до індустріальних галузей господарства країни, а за технологічним зв'язком із сільським господарством – до агропродовольчого комплексу; визначальна залежність харчових виробництв від сільського господарства; наявність суттєвого часового лагу між періодами виробництва сільськогосподарської сировини та її переробки; сезонність виробництва в галузях, які переробляють сільськогосподарську сировину, що визначає сезонність використання значної кількості робочої сили і нерівномірне завантаження основних виробничих засобів протягом року; висока кореляція між якістю кінцевого продукту і строками та умовами зберігання, транспортування і реалізації; високий рівень матеріаломісткості виробництва продукції, що потребує посилення впливу господарського механізму на докорінне підвищення рівня використання сировинних і матеріальних ресурсів, економічного стимулювання підвищення якості сільськогосподарської сировини і кінцевої харчової продукції; специфічний характер виробництва в ряді галузей, що виявляється в значних обсягах виробництва продукції, яка швидко псується і вимагає стислих строків її зберігання і реалізації; застаріла матеріально-технічна база галузей харчової промисловості, що викликає необхідність насичення її сучасною технікою, обладнанням, прогресивними технологіями як важливу передумову дієвого ринкового механізму господарювання в галузі; цільова спрямованість виробництва, значна частина

продукції якого розрахована на споживача, виробляється для ринку, що робить харчову промисловість найбільш сприйнятливою до умов ринкової економіки; велика різноманітність (широкий асортимент) пропонованих товарів, що забезпечує споживачу достатній вибір; обмежений термін зберігання та нетранспортабельність продукції харчової промисловості зумовлює підвищені вимоги до її транспортування та зберігання в процесі руху до споживача; продукція харчової промисловості відносяться до продуктів щоденного попиту, вони вирізняються високими вимогами щодо їхньої якості, зберігання, транспортування, споживання; відзначаються наявністю масового попиту, обмеженим періодом їх реалізації та іншими особливостями.

У формуванні стратегічного потенціалу підприємств харчової промисловості рівноправну участь повинні брати як держава через законодавчі і виконавчі органи, структури галузевого та регіонального управління, так і безпосередньо самі підприємства. Враховуючи сукупність макроекономічних, ринкових та галузевих факторів, рішення державних органів повинні бути спрямовані на надання пріоритетності розвитку підприємств харчової промисловості. Зазначене вимагає удосконалення нормативно-правової бази, покращення макроекономічної ситуації, розробки і реалізації державних програм розвитку і підтримки харчової промисловості і всього агропродовольчого комплексу тощо.

Ефективність розвитку харчової промисловості значної мірою залежить від досконалості організаційної структури управління цією галуззю. Галузеві фактори впливу на формування потенціалу харчових підприємств визначають необхідність розробки і впровадження дієвого організаційно-економічного механізму управління харчовою промисловістю. Оскільки адміністративні методи управління галуззю за умов ринкової економіки втратили свою актуальність, необхідно забезпечити розширене використання індикативних та економічних методів впливу на діяльність виробників харчових продуктів.

При формуванні власного потенціалу підприємства харчової промисловості повинні перейти від адаптивних стратегій реагування на зміни у

зовнішньому середовищі, що вже відбулися, до активних стратегій, які базуються на превентивних заходах преактивного (підготовка до змін) та інтерактивного (виклик змін) характеру. Це вимагає використання сучасних інформаційних систем та технологій, інтенсивного проведення маркетингових досліджень, розвитку аналітичного інструментарію для виявлення тенденцій та закономірностей змін у зовнішньому середовищі. Ініціювання змін вимагає формування інноваційного та інвестиційного потенціалів в структурі загального.

До міжгалузевих факторів належать: тенденції на ринках ресурсів для харчової промисловості; ситуація на ринках матеріально-технічних ресурсів для харчової промисловості (особливо в паливно-енергетичному комплексі та машинобудуванні); рівень розвитку галузей сільського господарства як основного постачальника сировини для харчової промисловості; паритетність відносин з підприємствами суміжних галузей; стан інтеграційних процесів з підприємствами суміжних галузей (сільського господарства, торгівлі, підприємствами інших підгалузей харчової промисловості).

Характерна особливість сучасного стану розвитку харчової промисловості полягає в посиленні залежності від сільського господарства. Зазначене знаходить свій прояв у дефіциті сільськогосподарської сировини, погіршенні її якості, зростанні цін на неї через вплив зовнішніх ринків.

Формування повноцінного ринкового середовища в продовольчому комплексі неможливе без відпрацювання механізмів захисту економічних інтересів всіх учасників продовольчого ланцюга (сільськогосподарських товаровиробників, підприємств харчової промисловості, торгівлі, постачальників матеріально-технічних ресурсів) шляхом забезпечення можливостей еквівалентного товарного обміну із суміжними галузями, що зумовлює зростання ролі агропромислової інтеграції. Однак, недосконалість економічних та фінансових взаємовідносин між переробними і сільськогосподарськими підприємствами призвела до зменшення не тільки обсягів виробництва, а й зниження економічної ефективності функціонування

всього агропромислового комплексу. Для розв'язання існуючих проблем необхідним є як розвиток акціонерних переробних підприємств з участю сільськогосподарських підприємств усіх організаційних форм, так і створення крупних виробничих холдингів, які поєднуюватимуть у своїй структурі як сільськогосподарське виробництво, так і виготовлення харчової продукції та її реалізацію. При цьому ініціатива інтеграції може йти як від аграрних, та і від харчових підприємств.

Саме вертикальна інтеграція, а точніше міжгалузеве кооперування підприємств і виробництв різних галузей економіки, технологічно й організаційно взаємопов'язаних між собою, могла б забезпечити єдність та безперервність відтворювального і технологічного процесів, стабілізацію виробництва і збуту, а також зниження витрат, підвищення ефективності виробництва й якості продукції, справедливий розподіл кінцевих результатів їх сумісної діяльності.

Розвиток інтеграційних зв'язків у агропромисловій сфері дасть змогу повніше й ефективніше використати потенціал такого партнерства у фінансово-кредитній, інноваційній сферах, залученні прямих інвестицій, запровадженні сучасних систем менеджменту та маркетингу.

Територіальні фактори визначаються наступним: харчова промисловість має вирішальний вплив на спеціалізацію окремих країн та їх регіонів на виробництві продовольства, розвиток міждержавних та міжрегіональних зв'язків; сприятливе геополітичне становище нашої країни, яке дає змогу на основі всебічного використання переваг територіального поділу праці формувати розвинений експортний потенціал продовольчих товарів, виходити в конкурентній боротьбі на світовий і регіональні ринки продовольства; особливості територіальної організації розвитку харчової промисловості; рівномірне розміщення підприємств харчової промисловості на території країни; територіальний поділ праці на основі формування науково обґрунтованої спеціалізації розвитку окремих регіонів; визначальна роль природно-кліматичних умов при розміщенні підприємств харчової

промисловості; вплив сировинного фактора на розміщення підприємств харчової промисловості і зворотній їх вплив на розміщення вирощування сільськогосподарської сировини; розміщення підприємств залежно від специфіки готових харчових продуктів та сировини для їх виробництва: поблизу ринків збуту, якщо готова продукція швидко псується і малотранспортабельна, і біля сировинних зон, якщо швидше псується і має високу грімідкість сировина; оскільки продукція харчової промисловості призначається головним чином для задоволення особистих потреб населення, то географія харчових виробництв визначається в основному розміщенням населення, а по деяких видах продукції – розміщенням міського населення; подвійність впливу населення на розміщення виробництва продовольчих товарів: з одного боку – як споживача продукції харчових підприємств, і, з другого боку, – як джерела робочої сили для вирощування сільськогосподарської сировини і виробництва з неї продуктів харчування.

Територіальні фактори визначають необхідність удосконалення державної регіональної політики щодо розміщення підприємств харчової промисловості та надання режимів сприяння окремим територіальним агропродовольчим комплексам. Місцеві органи влади повинні розробити стимулюючі механізми створення нових та розвитку існуючих харчових підприємств на окремих територіях.

Врахування територіальних факторів при формуванні потенціалу підприємств харчової промисловості передбачає отримання переваги у вигляді економії витрат, тобто у можливості виробляти визначений продукт із меншими витратами, ніж в інших місцях. Важливе значення має більш повне використання природно-ресурсного потенціалу території (земельні та енергетичні ресурси, сировина, робоча сила) та інфраструктури (ринкової, транспортно-комунікаційної, соціальної).

Індивідуальні фактори пов'язані з особливостями формування стратегічного потенціалу окремими підприємствами харчової промисловості, виходячи із специфіки забезпечення матеріальними, фінансовими, трудовими

та інформаційними ресурсами, рівня компетенцій та ринкових можливостей, якими володіють суб'єкти господарювання.

Враховуючи існуючі особливості, формування потужного, збалансованого потенціалу підприємств харчової промисловості дозволить державі отримати наступні переваги:

- забезпечити продовольчу безпеку країни;
- підвищити рівень задоволення потреб населення у високоякісних, доступних за ціною продуктах харчування;
- через формування потужного експортного потенціалу забезпечити підвищення конкурентоспроможності національної економіки на світових ринках, збільшити валютні надходження, покращити платіжний баланс країни;
- створити додаткові робочі місця в усіх регіонах країни, що дозволить підвищити рівень доходів населення і платоспроможний попит на внутрішньому ринку та знизити рівень безробіття;
- збільшити податкові надходження як до державного, так і до місцевих бюджетів через зростання обсягів діяльності;
- надати додаткового імпульсу для подальшого розвитку та підвищення результативності сільськогосподарському виробництву як основному постачальнику сировини;
- забезпечити раціональне використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу країни;
- більш повно використати можливості вітчизняного багатопрофільного виробництва для задоволення внутрішнього ринку, імпортозаміщення продовольчої продукції, збільшення в експорті питомої ваги харчової продукції з високим ступенем переробки.

Повне і раціональне використання сформованого потенціалу дозволить підприємствам харчової промисловості покращити всі параметри результативності свого функціонування, зокрема: обсяги реалізації, прибуток, частку ринку, конкурентоспроможність та інноваційність діяльності, вартість підприємства, якість продукції, забезпечити інвестиційну привабливість,

розширене відтворення, прогресивний розвиток та позитивний імідж підприємства, стійкість до зовнішніх впливів.

Висновки. Формування потужного стратегічного потенціалу підприємств харчової промисловості забезпечить підвищення ефективності промислового виробництва, збільшення випуску сучасних конкурентоспроможних видів харчової продукції, що відповідає вимогам світових стандартів, створить основу для формування прогресивної структури експорту і сприятиме розвитку внутрішнього ринку.

Важливість формування і використання стратегічного потенціалу підприємств харчової промисловості зумовлена необхідністю створення сприятливих умов для розвитку вітчизняного харчового виробництва, впровадження наукомістких технологій в галузі, зменшення залежності від імпортних поставок продовольства, перетворення агропромислового комплексу у високоефективний, експортоспроможний стабільний сектор економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Исследована многоуровневая иерархическая система факторов, которая определяет особенности формирования потенциала предприятий пищевой промышленности. Определены макроэкономические, рыночные, межотраслевые, отраслевые и индивидуальные факторы влияния на формирование потенциальных возможностей развития пищевых предприятий.

Ключевые слова: потенциал предприятия, иерархическая система факторов, особенности формирования потенциала.

V. Ryabenko

PECULIARITIES OF THE FORMATION OF THE ENTERPRISE POTENTIALITY IN FOODSTUFF INDUSTRY

The multi-level hierarchal system of factors, which determines the peculiarities of the formation of the foodstuff enterprises' potentiality, is studied. Macroeconomic, marketing, interbranch, branch and individual factors of influence on the formation of

the potential possibilities for the development of the foodstuff enterprises are determined. It is proved that the problem of the formation of the foodstuff enterprises' potentiality must be solved on every level of management. Taking into consideration the discovering factors of influence, the suggestions for improving of the state policy in providing the conditions for formation of strategic potentiality in foodstuff industry were developed. The totality of useful effects for national economy after realization of the formed potentiality of the foodstuff enterprises is determined. The events for the foodstuff enterprises in order to adapt to the factors of influence and the formation of favorable environment for their activity are suggested. The main quantities of the foodstuff enterprises, which will improve after effective using of the formed potentiality, are substantiated.

Key word: the enterprise potentiality, the hierarchical system of factors, peculiarities of the formation of potentiality.